

Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz

Ali L. KARAOSMANOĞLU*

ÖZET

Kant ve Clausewitz, hem Aydınlanma felsefesinden hem de Aydınlanma'ya eleştirel bakan görüşlerden etkilenmiş iki büyük düşünür olarak, çağdaş Uluslararası İlişkiler teorisini etkilemeye devam etmektedirler. Kant, liberaller; Clausewitz ise, Realistlere esin kaynağı olmaktadır. Fakat her iki düşünür de çoğu zaman yüzeysel bir şekilde yorumlanmakta ve zıt kutuplar gibi ele alınmaktadır. Oysa, her iki düşünür arasında önemli ortak noktalar vardır. Kant'ın "Ebedi Barış"ı ve Clausewitz'in "Mutlak Savaş"ı, gerçekleşmeleri mümkün olmayan birer idea'dır. Son tahlilde buluştukları nokta, belli bir ahlaki mükellefiyet telkin eden ve makuliyet içeren siyaset ile şiddetin sınırlandırılmasıdır; başka bir deyişle, "Güvenlik İkilemi"nin yönetilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Barış, Savaş, Güvenlik, Kant, Clausewitz.

A Magnificent Partnership: Kant and Clausewitz

ABSTRACT

Kant and Clausewitz, the two great authors of the Enlightenment as well as of the Counter-Enlightenment, still play an important role in the theory of International Relations. The former continues to inspire Liberals and the latter Realists. Both authors, however, have often been subject to superficial interpretations; and they are regarded as representing two diametrically opposed schools of thought. Yet, they have a significant shared sphere of reasoning and conceptualization. Kant's "Perpetual Peace" and Clausewitz's "Absolute War" are abstractions, purely unattainable ideals, which make theorizing possible. In the final analysis, both authors meet in an attempt to reconcile the ideal with the real through reasonable politics suggesting, inter alia, a certain moral obligation to limit violence; in modern terminology, the management of the "Security Dilemma."

Keywords: Peace, War, Security, Kant, Clausewitz.

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, alikar@bilkent.edu.tr

Uluslararası İlişkiler bilim dalı başından beri klasik filozofların düşüncelerinden yararlanmıştır. Fakat klasik felsefeye açık göndermeler çok az yapılmıştır. Küreselleşme, değişim ve postmodernizmin öne çıktığı bugünlerde klasiklere daha çok atıfta bulunulduğuna tanık oluyoruz. Geçen yıl yayınlanan bir derleme eserin giriş bölümünde yazar, klasik metinlerin Uluslararası İlişkiler disipliniinde üç ayrı şekilde kullanıldığını belirtiyordu.¹ Birinci tarz gönderme, klasiklerin ilham kaynağı olarak belirtilmesi şeklinde oluyor. Realistler, kendi yaklaşımlarının ilk örnekleri olarak Thucydides, Machiavelli, Clausewitz ve Hobbes'a geri gidiyorlar, Liberaller Kant'dan, İngiliz Okulu Grotius'dan, Marksçılar Marks ve Gramsci'den, Postmodernler ise Hegel ve hatta Clausewitz'den ilham aldıklarını belirtiyorlar. İkinci olarak, klasik metinler zamanımızdaki siyasi oluşumları açıklamak ya da onlara gerekçe hazırlamak için kullanılıyor. Zaman zaman açıklamak ile gerekçelendirmek arasındaki çizgi belirsizleşiyor. Kantçı metinlerin demokratik barış teorisinde açıklamalar için kullanılması ve zaman zaman yozlaştırılarak, demokrasi adına askeri müdahaleleri meşrulaştırmak için de istismar edilmesi gibi.

Son olarak, teorik ve siyasi tartışmaları tanımlamak ve onlara bir çerçeve sağlamak amacıyla da, klasik metinlerden yararlanmak söz konusu olabiliyor. Mesela, Kant'ın liberal ve Hobbes'un realist olarak sınıflandırılması gibi. Ancak bu tür sınıflandırmalar çoğu zaman felsefi metinlerin tek yanlı okunmalarından ve basitleştirilmelerinden de kaynaklanabiliyor. Özellikle, Kant ve Clausewitz bu tür tek yanlı okumaya en fazla maruz kalanlar arasındadır. Mesela, Avrupa Birliği kendini Kantçı olarak tanımlar. Paul Kagan, çok tartışmalı bir ayırım yaparak AB'yi Kant ile ABD'yi de Hobbes ile bütünleştirmiştir. Hatta daha ileri giderek, birinci için "Venüs" ikinci için ise "Mars" allegorilerini yapmıştır. Clausewitz'in eseri de, çoğu zaman o meşhur formüle indirgenmiştir: "Savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır." Epistemolojisi ve fenomenolojik yaklaşımı çoğu zaman unutilan Clausewitz, devleti ve gücü öne çıkaran herhangi bir realist yazar gibi algılanmıştır. Maamafih, bazı yaratıcı esinlenmelerin çağdaş Uluslararası İlişkiler teorisini zenginleştiren katkılar teşkil ettiği de olmuştur. Kant-Michael Doyle ve Clausewitz-Raymond Aron ikilileri bu verimli esinlenmelerin en dikkate değer örnekleri arasındadır.

İlk bakışta tamamen zıt kutuplarda gibi gözükken Kant ile Clausewitz'in arasında şaşırtıcı bir akrabalığın mevcut olduğunu algı-

¹ Beate Jahn, "Classical Theory and International Relations in Context", Beate Jahn (der.), *Classical Theory in International Relations*, Cambridge University Press, 2006, s. 1-28.

lamak mümkündür. Okumakta olduğunuz makale, bu garip hısımlığı keşfetmek amacıyla kaleme alınmıştır. Uluslararası ilişkiler bilim dalının temel sorunsalı olarak “barış-savaş ikilemi,” bugünkü deyişle “güvenlik açmazı veya ikilemi” her iki metinde değişik renklere bürünmüş olsa da, o metinlerin de temel sorunsalını teşkil eder. Onun da ötesinde, güçlü felsefi çabalara rağmen her iki metinde de, sorunsalın aşılamadığına, geriye dönüşlere ve trajik kabullenmelere tanık oluruz. Hem Kant gizli bir Clausewitzçi, hem Clausewitz gizli bir Kantçıdır, diyebiliriz. Bu hısımlık, abartılı yorumlar sonucunda ortaya çıkan bir yakıştırma değildir. Kant’ın kuramında idealizmden Clausewitzçi dünyalara ister istemez bir dönüş söz konusudur. Clausewitz’in kuramı ise, Kantçı idealist boyutu içselleştirmiştir. Clausewitz’in idealizmi başka bir renge bürünmüş olsa da, Kant ile birleşme noktası aynıdır.

Bu iki düşünür arasındaki hısımlık nasıl oluşmuştur? Birbirlerinden esinlenmişler midir? Yoksa, hemen hemen aynı dönemde ve aynı tarihsel şartlarda yaşadıkları için mi benzerlikler oluşmuştur? Immanuel Kant’ın (1724-1804), Clausewitz’i okumadığı hemen hemen kesindir. Zaten Clausewitz’in büyük eseri *Savaş Üzerine (vom Kriege; On War)* Kant’ın ölümünden çok sonra tamamlanmıştır. Yazımı 1818’de başlayan eser değişik ilavelerle ancak 1830 yılında yayımlanabilmiştir. Öte yandan Carl von Clausewitz’in (1780-1831) Kant’ın felsefesine ne ölçüde vakıf olduğu ya da ondan doğrudan doğruya ne ölçüde etkilendiği tartışmalıdır. Raymond Aron’a göre, Kant’ın etkisi doğrudan ve büyük ölçüde olmamıştır.² Beatrice Heuser de, Clausewitz’in Kant’dan fazla etkilendiğini belirtir ve Machiavelli’yi okuduğunu ve Fichte ile yazıştığını vurgular.³ Buna mukabil, Peter Paret ve Azar Gat, Kant’ın Clausewitz üzerinde önemlice bir doğrudan etkisinin söz konusu olduğunu ifade ederler.⁴ Bu değişik görüşlerden şunu çıkarabiliriz: Clausewitz’in Kant’dan haberdar olduğu ve onu hiç olmazsa bir ölçüde okuduğu kesindir. Fakat daha önemlisi, bu iki düşünürün aynı dönemin fikir ve kültür akımlarından büyük ölçüde etkilendikleri gerçeğidir. Garip hısımlığın sırrı, hiç şüphe yok ki, buradadır.

² Raymond Aron, *Penser la guerre, Clausewitz (L’âge européen)*, Paris, Gallimard, 1976, s. 436-437.

³ Beatrice Heuser, *Reading Clausewitz*, Londra, Pimlico, 2002, s. 6-7.

⁴ Peter Paret, *Clausewitz and the State*, Oxford, Oxford University Press, 1976, s. 84, 149-150; ve Azar Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, Oxford, Oxford University Press, 1989, s. 174-176.

Kant ve Clausewitz, Avrupa'nın büyük değişikliklere ve çalkantılara sahne olduğu bir dönemde yaşamıştır. Westphalia Barışı (1648) ile kurulan Avrupa düzeninin ve Aydınlanmanın değerlerinin hakim olduğu bir ortamda yetişmişler; fakat Fransız İhtilalinin Eski Düzeni nasıl köklerinden sarstığını da yakından izleme fırsatını bulmuşlardır. Aynı dönemde felsefe ve sanat alanında da önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. Aydınlanmanın fikir dünyasının arkasında tabii hukuk geleneği, Kartezyen akılcılık ve İngiliz ampirizminin mirası ve Newtoncu bilim anlayışı vardı. Bu kaynaklardan beslenen bilgi, ancak evrensel kesinlikleri amaçlayan ilkeler vasıtasıyla dünyanın düzenlenebileceğini telkin ediyordu. Buna karşılık Aydınlanmayı eleştiren düşünürler, daima değişme halinde olan karmaşık ve pek çok biricik unsurdan oluşan dünyanın bu tür evrensel ilkelere dayanarak anlaşılamayacağını iddia ediyorlardı. Özellikle insanın, sosyal ve tarihi olayların, evrensel değer yargılarıyla anlaşılamayacağı vurgulanıyordu. Aydınlanma karşıtı akımlar, genellikle Almanya'da gelişmekteydi ve 18nci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'daki fikir akımlarını etkilemeye başlamıştı.

Herder (1744-1803), Newton fiziğinin başarısını övmekle birlikte, doğa bilimlerinin hareketsiz ve basit nesnelerin mekaniğini açıklayabileceğini, fakat insanın ve toplumun anlaşılmasında yetersiz kalacağını ileri sürüyordu. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Tarihselecilik (Historicism) de gelişmeye başlamıştı. Aydınlanma düşünürlerinin değişik tarihsel dönemleri kendi "evrensel" ölçütleriyle değerlendirme eğilimleri eleştiriliyordu. Değişik tarihsel dönemlere ve olgulara, Aydınlanmanın evrensel değer yargılarıyla bakmanın dogmatik bir yaklaşım olduğu ve tarihin doğru anlaşılmasını önlediği vurgulanıyordu. Almanya'nın düşünce tarihinde 1770'ler *Sturm und Drang* akımının başlangıcı sayılabilir. Bu, rasyonalist Aydınlanmadan rasyonalizm karşıtı romantizme geçiş dönemidir.⁵ Kant ve Clausewitz'in fikir ortamı hem Aydınlanmayı, hem Aydınlanma karşıtı akımları içermektedir.

Ebedi Barış

Kant'ın Aydınlanma hareketi içinde oldukça özel, fakat tartışmalı bir yeri vardır. Kant, bir taraftan fikri gelişmesini Alman Aydınlan-

⁵ Gunnar Skirbekk ve Nils Gilje, *Felsefe Tarihi*, çev. E. Akbaş ve Ş. Mutlu, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1999, s. 378.

masına (Aufklärung) borçluymken, diğer taraftan Aydınlanmanın bir takım inanç ve savlarını eleştirmekten geri durmamıştır.⁶ Kant 1781'de *Salt Akılın Eleştirisi*'ni yayınlamaya Aydınlanma felsefesine, "Copernicus'vari devrim" olarak adlandırdığı yeniliği getirmiştir. Basit bir deyişle, Aydınlanma felsefesindeki yaygın anlayışa göre, Tanrı, bir yandan evrene, diğer yandan insan aklına matematik-mekanik ilkeler yerleştirmiştir. Bu rasyonel düzenin dışına çıkılmaksızın, evren rasyonel kanunlarla yönetilir. Bunun sonucu olarak, düşünce kendini dış dünyaya göre, nesnelere göre tanzim eder. Dolayısıyla akıl (ratio), iradeden önce gelir. İşte Kant, bu akıl yürütmeyi tersine çevirerek, düşüncenin (ya da kavrayışın) kendini nesnelere göre ayarlamadığını, fakat nesnelerin özne (insan düşüncesi) tarafından belirlendiğini ileri sürer. Yani, tayin edici olan, öznedir, insan iradesidir.⁷ Bu felsefe, "epistemolojik olarak şeyleri hareketsiz bırakıp, bilen özneyi etkin kılar."⁸ İleriki sayfalarda değineceğim gibi, Clausewitz'de de insan iradesi, yani özne, çok açık olarak öne çıkarılır. Savaş, zıt iradelerin çarpışmasıdır. Bir karşılıklı faaliyet alanıdır. Karşılıklı bir pratiktir.

Ancak, Kantçı felsefe kesinlikle akılın inkarını telkin etmez. Ama bir dizi çelişkiden hareket eder. Başlangıç noktası, bilim ile ahlak, Newton'un modern fiziği ile Rousseau'nun etiği, evrensel determinizm ile özgür irade, amprik olanla aşkın (transandantal) olan ve rasyonel bir varlık olan insan ile doğal bir varlık olan insan arasındaki gerilimlerden oluşur.⁹ Gene ileride göreceğimiz gibi, Clausewitz'de de benzer gerilimler söz konusudur. Özellikle savaşın üçlü tanımında, rasyonel varlık olan insan ile doğal varlık olan insan arasındaki gerilim öne çıkar. Aşkın olan ile tarihsel olan arasındaki çelişki de, Clausewitz'in düşüncesinin temel taşlarından biridir.

Kant'ın "Sürekli Barış" projesi, ilk bakışta, daha önceki dünya devleti projelerine benzese bile (mesela, Abbé de St. Pierre), tamamen yeni bir felsefi temele, bir ahlak ve tarih felsefesine dayanmaktadır. Kant'ın siyaset felsefesi, "cumhuriyetçi hükümet ve uluslararası teşkilatlanma" şeklinde özetlenebilir. "Ebedi Barış"

6 Birgit Recki, "Kant ve Aydınlanma", çev. H. Çörekçioğlu, *Cogito*, No 41-42, 2005, s. 193-213.

7 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1967, s. 481-482; ve Skirbekk ve Gilje, *Felsefe Tarihi*, s. 354.

8 Recki, "Kant ve Aydınlanma", s. 199.

9 Skirbekk ve Gilje, *Felsefe Tarihi*, s. 362; Pierre Hasner, "Immanuel Kant", Leo Strauss ve Joseph Cropsey (der), *History of Political Philosophy*, Chicago, University of Chicago Press, 1987, s. 582.

idealinin ve ahlak ile hukukun üzerine bina edilen bir devlet teorisi-
sidir, söz konusu olan. Barış hukuka bağlıdır, hukuk ise akıla.
“Ebedi Barış” ideali, eşitsizliğin ortadan kaldırılması, savaşlara
son verilmesi, insanların ahlaki özgürlük içinde yaşayabilmeleri
için gereklidir. Bu amaca doğru, yani özgür, akılcı ve barışçı bir
dünya düzenine doğru bir gidişten söz etmektedir, Kant. “Bütün
devletlere zamanla yayılacak ve onları ebedi barışa götürecektir böy-
le bir barış ittifakının dayandığı bir federalizm fikrinin gerçekleştire-
bileceğini, yani bir gerçek haline geleceğini isbat etmek müm-
kündür”¹⁰ demektedir.

Kant’a göre böyle bir federasyon, yani insanlığı ebedi barışa gö-
türecektir olan düzen, “cumhuriyet” (hukuka ve insan haklarına
bağlı) rejimiyle idare edilen devletlerin çoğalarak birleşmeleriyle
kurulacaktır. İnsanlar gibi devletler de “vahşi ve başıboş hürriyet-
lerinden”¹¹ vazgeçmek istemeyecekleri için, “eğer her şeyin kaybe-
dilmesi istenmiyorsa, menfi de olsa elde ancak harbi yolundan çe-
virecek ve bu haksız ve insana yakışmaz ihtirasın sellerini önleye-
bilecek kadar devamlı bir ittifak fikri kalmaktadır; fakat daima, bu
ittifakın bozulması kabusu içinde yaşanacaktır.”¹²

Devletler Hukuku (Uluslararası Hukuk) fikri, devletin bağımsızlığına dayanır. Başka bir deyişle, Devletler Hukuku, uluslararası ilişkilere hakim olan “savaş halini” (tabiat halini) ortadan kaldırmak için değil, sadece bir miktar düzene sokmak için vardır. Kant’a göre, “bu durum bile, akıl yönünden, devletlerden birisinin sivrilerek, diğerlerini tahakkümü altına almasından ve hepsinin, nihayet, dünya monarşisi içinde eriyip kaynaşmasından iyidir.”¹³ Çünkü devletlerin çeşitliliği, savaşları tamamen önleyemese bile, aralarında kurdukları dengeler yoluyla teminat altına alınan bir barış içinde anlaşmaya götürebilir. Kant, bu noktada uluslararası ticaretin kalıcı barışa götüren bir faaliyet olduğunu da vurgular.¹⁴ Günümüzün liberal akımlarını etkilemeye devam eden bir görüş-
tür bu, karşılıklı ekonomik bağımlılıkların barış ve istikrara katkı-
da bulunması.

10 Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Y. Abadan ve S. L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960, s. 24-25. Ayrıca bkz. Pierre Hassner, “Immanuel Kant”, Strauss ve Cropsey, *History of Political Philosophy*, s. 581.

11 Kant, *Ebedi Barış Üzerine*, s. 25.

12 Ibid., s. 25-26.

13 Ibid., s. 34.

14 Ibid., s. 35.

Ahlaki akıl mutlak olarak savaşa karşı çıkıyorsa, sürekli barışa erişmek için ve tabiat (savaş) halinden kurtulmak için, gayret etmek ahlaki bir görevdir. Ahlaki akıl bizi bilimsel akılın dogmatizminden de kurtarır.¹⁵ Burada, ahlaki akıl ile insani ihtirasların (tabiat hali) arasındaki ezeli çelişkinin ötesine geçme gayretine tanık oluyoruz. Bu çelişkinin üstesinden ancak insanlığın gelişmesi ile gelinebilecektir. Bu gelişme tamamlanmadan kurulacak bir evrensel devlet ancak bir evrensel despotizm olabilir. Bu da, özgürlüklerin, erdemin, sanatın ve bilimin inkarı demektir. Ebedi Barış, tarihi gelişmenin en yüksek noktasıdır ve gerçekleşmesi ahlaki ilerlemeye bağlıdır. Kant burada, Aydınlanmanın temel özelliklerinden biri olan ucu açık çizgisel tarih anlayışını benimser.

Kant'ın akıl yürütmesini şöyle özetleyebiliriz: (1) Ebedi Barış, insan ilişkilerinin radikal dönüşümü sonucunda gerçekleşebilir. Bu büyük dönüşüm olmadan güvenlik geçicidir. (2) Bu, uygulanabilir bir proje değildir. Onun yerine bir "devletler kongresi"ni ya da "federalizm"i kabul etmek (büyük dönüşüm gerçekleşene kadar) daha uygun olur. (3) Aklen ve ahlaken Ebedi Barış fikrinden ve evrensel sivil anayasa kavramından vazgeçilemediğine göre, Ebedi Barış fikrini ancak sürekli gelişme (sonsuz değişim) yoluyla erişilebilecek bir amaç olarak kabul etmek gerekecektir. Pierre Hassner'in deyişiyle, Kant'ın düşüncesi bir taraftan "tarihin sonu" anlayışına yaklaşırken, diğer taraftan sürekli (sonsuz) gelişme anlayışını benimsemiş görünmektedir. Bu iki yaklaşım ise, birbiriyle çelişmektedir.¹⁶ O halde belki de diyebiliriz ki, Kant "Ebedi Barış"ı bir "ideal-tip" (Weber'den önce Weber'ci anlamda) düşünmüş olabilir, ya da bizim öyle düşünmemizi istemiştir.

"Ahlakın Metafiziği" başlıklı eserinde Kant, Ebedi Barış?dan önceki dönemdeki uluslararası ilişkileri ve savaş-barış ikilemini tahlil eder. Aynen Hobbes gibi, tabiat halinin sürekli savaş olduğu varsayımından hareket eder. Ne uluslararası hukuk ne de güç dengesi barış için sağlam bir güvence teşkil etmektedir. Bir devlet başka bir devlet tarafından zarara uğratıldığını algılasa ya da o devletin yakın bir tehdit teşkil edecek şekilde güçlendiğini görürse savaşa başvurabilir. Devletler tecavüzlere karşı korunmak amacıyla ittifaklar (federasyonlar) kurabilirler.¹⁷ Tabiat halinde yaşarken dahi devletlerin Ebedi Barışa giden yolu açmaya çalışma konusun-

¹⁵ Hassner, "Immanuel Kant", s. 597.

¹⁶ Ibid., s. 609-610.

¹⁷ Immanuel Kant, *Political Writings*, "The Metaphysics of Morals", Hans Reiss ve H.B. Nisbet (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 165-167 (parag. 54-56).

da ahlaki yükümlülükleri vardır. Cumhuriyetlerden oluşan federasyonlar bu yolda gayret gösterirler. Hareketleri ve beyanlarıyla uluslararası barışın tesisini zorlaştıran ve ebedi barışa giden yolu kapatan devletler “adil olmayan devletlerdir.” Bu tür devletlerin tüm diğer devletlerin menfaatlerini ihlal ettikleri varsayılabilir. Onların özgürlüklerine tehdit teşkil ettikleri söylenebilir. “Adil olmayan” devletlerin bu şekilde davranmalarını önlemek için, onları güçlerinden mahrum bırakmak gerekebilir. Fakat bu devletleri, gayri adil olsalar bile, yok etmek ya da bölüp parçalamak, topraklarını taksim etmek veya mağlup edilen ülkenin vatandaşlarının temel haklarını çiğnemek karşı adaletsizliğe yol açacaktır. O ülkelerin ve o ülkelerin halklarının da Ebedi Barışa katkıda bulunmaya hakları vardır. Yapılacak olan, sadece onların yeni bir anayasa (siyasi rejim) benimsemelerini sağlamak ve bu suretle tekrar savaşçı eğilimlere kapılmalarını ihtimal dışı bırakmak olacaktır.¹⁸

Kant, insanlığa tabiat hali hakim olduğu sürece savaşları önlemenin imkansız olduğunu söylüyor. Bu noktaya kadar onu, realist düşünürlerden ayırmak pek kolay değildir. Fakat Kant, o noktada kalmıyor. Onun ötesinde, *a priori* bilgi olarak “Ebedi Barış” a da inanıyor ve önlenemeyen savaş gerçeğini ebedi barışın yolunu açacak şekilde, bazı devletleri (adil olmayan devletleri) barışçı hale getirmek amacıyla kullanmak gerektiğini telkin ediyor. Ancak bu suretle savaş ile adaletin bağdaşabileceğini savunuyor. Zamanımızın uluslararası ilişkiler düşüncesine “Demokratik Barış” (*Democratic Peace Theory*) adıyla yansıyan bu Kantçı liberal felsefeyi Michael Doyle şöyle izah eder.¹⁹ Kant’a göre, liberal cumhuriyetçi devletler kendi aralarında barışı tesis edip sürdürürlerken, onlarla cumhuriyetçi olmayan devletler arasında savaş hali devam eder. Doyle, Kant’ın mirasını üçe ayırarak inceler: (1) Liberaller arasında barış. Bu, liberal devletlerin ortak özelliği olarak belirtmekte ve istatistiksel verilerle doğrulanabilmektedir. (2) Liberal olmayanlara karşı gayretkeşlik ve sertlik. (3) Geleceğe rahat ve kaygısız bakış. Doyle, son iki özelliğin liberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıktığını, fakat, buna rağmen, liberalizmin ayrılmaz bir unsuru olmadığını belirtiyor.

Kant’ın “Ebedi Barış” teorisi eleştirileri davet etmiştir. Eleştirilerden en ilgi çekici olanları Frankfurt Okulundan gelmiştir. Habermas’a göre, Kant’ın teorisi kaçınılmaz olarak baskıcı bir anlayı-

¹⁸ Ibid., s. 170 (parag. 60).

¹⁹ Michael W. Doyle, *Ways of War and Peace*, New York, W.W. Norton, 1997, s. 258, 277.

şa yol açmıştır. “İnsan hakları politikası, ahlaki bir nitelik kazanmak için bir tür kolluk eylemi kılığına bürünerek savaşa yol açar; bu ahlaklaşma, düşmanı insanlığını yitirmiş bir suçlu olarak damgalar ve böylece benzer tavırların hızla gelişmesine neden olur.” Habermas, bu tespitten sonra, Carl Schmitt’e gönderme yapar: “Kullanılan bu dilin arkasındaki gizli yasanın farkındayız ve en korkunç savaşların barış adına açıldığını ve en insanlık dışı suçların insanlık adına işlendiğini biliyoruz.”²⁰ “Adil olan” ve “adil olmayan,” “iyi” ve “kötü,” “aydınlanmış olan” ve “aydınlanmış olmayan” arasındaki ahlaki ayırım savaşların sınırlılığını ortadan kaldırıcı sonuçlar doğurabilir. Savaşları tırmandırabilir: “barbarlığın karanlığına ve kör yıkıcılığına karşı uygarlığın aydınlığı ve akla dayanan yıkıcılığı.”²¹

Hannah Arendt, Kant’ın savaşla ilgili görüşlerine göndermeler yaparak, savaş bir tür yüceltme eğilimi içinde olduğunu ima eder.

Savaş “evrensel bir monarşinin cansızlığı kadar kötü değildir.”

Ulusların sayıca çokluğu, yarattığı bütün çatışmalarla birlikte, ilerlemenin aracıdır... Ve savaş, barışa yönelik olarak bile bir ilerleme getirir. Savaş öylesine kötüdür ki, ne kadar kötüleşirse insanların daha mantıklı hareket etmeleri ve sonunda kendilerini barışa götürecek olan uluslararası anlaşmalar için çalışmalarını o kadar yakın olacaktır.²²

Ticaret ve cumhuriyetçi federasyon bir ilerleme aracı olduğu gibi, savaş da bir ilerleme aracıdır. Kant’da ilerleme sürekli, sonu yoktur. Başka bir deyişle, tarihin sonu yoktur. “Ebedi Barış” sadece bir umuttur. Bu umut ilerlemeyi canlı tutar. Gerçekleşmesi mümkün olan nihai bir hedef yoktur. Bu süreçte insan türünün yetenekleri geliştirilecektir. Ancak, “bu ilerlemeye rehberlik eden iki temel erek vardır: ilki, en basit ve temel anlamıyla, kimsenin kimseyi yönetmemesi demek olan özgürlük, ikincisi ise insan ırkının birliğinin koşulu olarak, uluslararası barıştır.”²³ Ama mutlak barışa erişmek söz konusu değildir.

²⁰ Jürgen Habermas, “İki Yüzyıl Sonrasından Geriye Bakışın Kazanımlarıyla Kant’ın Ebedi Barış İdesi”, çev. A. Çakal, *Cogito*, No 41-42, Kış 2005, s. 403; ve Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, Chicago, University of Chicago Press, 1996, s. 36.

²¹ Erdoğan Yıldırım, “Kalıcı Barış Özlemi Üzerine”, *Immanuel Kant*, Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Vadi Yayınları, 2006, s. 518.

²² Hannah Arendt, “Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar”, çev. Y. Tezgiden, *Cogito*, No 41-42, Kış 2005, s. 354-355.

²³ *Ibid.*, s. 357, 359.

Slavoj Zizek, Jacques Lacan'dan esinlenerek, Kant ile Marquis de Sade arasında benzerlikler bulur ve eleştiriyi en uç noktalara götürür: "Ötekilerin tümünün acımasızca sömürülebilecek, kullanılıp atılabilir araçlara indirgenmesi, tam da Kant'da görünmez halde bulunan Ahlak Buyruğunun..., Sadeçi infazcının somut niteliklerine bürünmesi ile ilişkilidir."²⁴ Ayrıca, Zizek, Kant'ın "Ebedi Barış"a erişmenin imkansızlığını bildiği halde, o yönde çabalamayı bir ahlaki yükümlülük haline getirmesini şöyle eleştirir:

Kantçı Yasa'nın tıpkı öğrencilerine olanaksız ödevler vererek onlara işkence eden ve bu arada başarısızlıklarından gizli bir haz duyan bir öğretmen gibi, öznenin içine düştüğü çıkmazdan, sonu gelmez buyrukları karşılayamamasından sadistçe bir haz duyan bir süpereo ajamı olduğunu, herkes bilmekte değil midir?²⁵

Mutlak Savaş, Gerçek Savaş

Clausewitz, hem Aydınlanma döneminin son yıllarını hem de Fransız İhtilali ve Napoleon savaşlarını yaşamıştır. İhtilal ile Avrupa sisteminin gayri mütecanis bir nitelik kazanması, eski dönemin sınırlı manevra savaşlarının (les guerres en dentelle) yerini büyük ordularla yürütülen halk savaşlarına bırakması ve Napoleon'un strateji anlayışına getirdiği değişiklikler, makul siyasi amaçları fazlasıyla aşan hedefler benimsenmesi, devletlerin siyasi rejimlerinin salt dış politika amaçlarının yanında önemli bir savaş hedefi haline gelmesi, Clausewitz'in düşüncesinde derin izler bırakmıştır.

Clausewitz'in savaş teorisini geliştirdiği fikir ortamı Aydınlanmanın mirasına eleştirel bir gözle bakmaktaydı. Clausewitz Kant'ın sanat teorisinden esinlenmiştir. Estetik kurallar gibi, savaş kurallarının da yaratıcı dehayı hapsedmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Kant'ın sanat teorisini Aydınlanmanın askeri düşüncesinin eleştirisine uyarlayarak kendi savaş teorisini geliştirmiştir.²⁶ Aydınlanma çağına askeri düşünceleri,²⁷ savaş yönetiminde uyulması gereken akılcı ve nesnel ilkeler olduğunu ileri sürüyor-

²⁴ Slavoj Zizek, "Kant ile Sade: İdeal Çift", çev. A. Kaftan, *Cogito*, No 41-42, Kış 2005, s. 185.

²⁵ Ibid., s. 181-182.

²⁶ Gat, *The Origins of Military Thought*, s. 170-176.

²⁷ Aydınlanma felsefesinden etkilenen askeri düşüncenin önde gelen temsilcileri Vauhan, Bülow ve Jomini için, bkz. Edward Mead Earle (der.) *Makers of Modern Strategy*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1941 (ikinci baskı 1973); ve Gat, *The Origins of Military Thought*.

lardı. Matematik değerlendirmelere elverişli verileri dikkate alıyorlar, fakat manevi ve iradi unsurlara gereken önemi vermiyorlardı. Böylece teori, maddi şeyler ve tek yanlı bir etkinlik üzerine kuru-luyordu. Clausewitz'in eseri, Aydınlanmanın bu anlayışına bir tepki olarak doğmuştur.²⁸ Onun deyişiyle, Aydınlanmanın savaş düşüncesi, kesin nicelikler peşindedir; oysa savaşta hiçbir şey kesin değildir, aksine bütün hesaplar değişken niceliklerle yapılır. Bu düşünce, yalnız maddi nicelik ve nitelikleri gözönüne almakla yetinir; oysa, savaş hareketinin tümü manevi güçlerin etkisi altındadır. Yine bu teoriler sadece bir tarafın faaliyetleriyle ilgilenirler; oysa, savaş iki tarafın sürekli olarak birbirini etkileyen eylemlerinin alanıdır.²⁹

Bu eleştiriden Clausewitz'in savaşın ölçülebilen taraflarını küçümselediği sonucunu çıkarmak doğru değildir. Mesela, ikmal ve intikal hatları, sayı ve malzeme üstünlüğü, coğrafi ve topografik faktörler, hiç şüphe yok ki, önemlidir. Fakat ölçülebilirliğin ötesinde, manevi ve iradi unsurlara gereken yeri vermeyen bir savaş teorisi esastan mahrumdur, çünkü savaşın nesnel unsurlarına anlam kazandıran insandır. Savaş, insan ilişkilerinin bir biçimidir. Clausewitz, Aydınlanmanın "iyimserliğini" ve bilimsel dogmatizmini reddederek, dikkatleri özneye, yani savaşa özgü belirsizliklerin içindeki insan eylemine çeker.³⁰ Aynen Kant'da olduğu gibi, burada da özgür irade temel unsur olarak öne çıkar.

Clausewitz'in akıl yürütmesi teori ve tarih arasında sürekli gidip gelir ve teori ile tarih birbirinden ayrılmaz bir bütün haline gelir. Clausewitz, teori kurarken tarihteki öznel yönelişlerin evrensel yapısını araştırır. Tarihsel gerçeklik özü olmayan nicelik ve rastlantılarla doludur. Bu gerçekliği anlamak için, duyuyla algılanan nesnelerin ötesine geçerek özü kavramak gerekir. Clausewitz'in teoriden anladığı, tümevarımsal bir genelleme değil, fakat öze yönelik bir kavrama çabasıdır. Onun yapmak istediği, tarihsel bağlam içinde yer alan savaşların evrensel yapısını anlamaktır. Teorinin evrensel mantığı ise, tarih düzeyinde öznelliklere dönüşür.³¹ Ay-

28 Ibid., s. 170; ve Ali L. Karaosmanoğlu, "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", Prof.Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 146.

29 Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Ş. Yalçın, İstanbul, Spartaküs Yayınları, 1997, Kitap II, Bölüm 2 [buradan sonra, Kitap ve Bölüm].

30 Karaosmanoğlu, "Clausewitz", s. 146-147; ve H. Rothfels, "Clausewitz", Earle, *Makers of Modern Strategy*, s. 100.

31 Karaosmanoğlu, "Clausewitz", s. 147.

dınlanma Avrupasının savaşları, Napoleon döneminin savaşlarından çok farklıydı. Günümüzün savaşları da o dönemlerin savaşlarından farklıdır. Teorinin yapması gereken, tüm savaşların değişmeyen özünü değişen özelliklerinden ayırmaktır.³² İş stratejik planlamaya gelince, savaşların temel değişmez unsurlarını ihmal etmemek gerektiği gibi, çağdaş özelliklerini de dikkate almak gerekecektir.³³ Clausewitz, savaşların kazanılmasını sağlayan reçeteler ya da uyulması gereken kurallar ortaya koymaz. Onun yaptığı sadece savaşla ilgili bir takım felsefi düşünceler sunmaktır. Bunlar mutlaka muharebe meydanına taşınması gereken düşünceler değildir. Siyasi ve askeri karar vericilerin analiz yeteneklerini ve savaş hakkında düşünme becerilerini geliştiren metinlerdir.³⁴

Savaş Üzerine'nin "Savaş Nedir?" başlığını taşıyan ilk bölümünde³⁵ Clausewitz, savaş, karşıt iradelerin çatıştığı karşılıklı şiddet hareketi olarak tanımlayarak akıl yürütmeye başlar. Şiddet hareketinin ilk amacı, hasmı irademizi yerine getirmeye zorlamaktır. İradenin içeriği ise siyasidir. Yani, nihai amaç siyasidir. Bu amaca ulaşabilmek için, düşmanı yok etmek ya da silahtan tecrit etmek ya da kendisini böyle bir ciddi tehdit altında hissedeceği bir duruma getirmek gerekir. Bu, savaş hareketinin askeri amacı, yani ilk amacıdır. Ne var ki bu askeri amaç, çatışma süreci içinde siyasi amacın yerini alabilmekte, onu bir bakıma, sanki savaşla ilgisi yokmuş gibi bir kenara itebilmektedir. Tarafların her ikisi de aynı amacı (karşı tarafa iradesini zorla kabul ettirmek için onu silahtan tecrit etmek) güttüğü için, ortaya çıkan karşılıklı hareket, kavram olarak ve mantıken aşırılıklara götürür. "Ben düşmanı yemedikçe o beni yenebilir. Öyleyse, imkan ve gayretlerimi düşmana üstünlük sağlayacak şekilde artırmalıyım..." anlayışı her iki tarafa da hakim olur. Bu mantık, tarafları aşırılıklara iten bir yarışmaya yol açar. Böylece savaş, sınır tanımayan bir şiddet eylemi niteliği kazanır.

Aşırı şiddetle ifade edilen çatışmaya Clausewitz, "Mutlak Savaş" adını vermektedir. Bu kavram, aynı Kant'ın "Ebedi Barış"ı gibi, bir soyutlama, bir "ideal-tip"tir. Her türlü değişken ayrıntıdan soyutlanmış ve tarihi bağlamın dışına çıkarılmış savaş ifade eder.

32 Peter Paret, "The Genesis of On War", Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (der. ve çev.), Princeton, N.J., Princeton University Press, 1976, s. 11.

33 Kitap III, Bölüm 17.

34 Heuser, *Reading Clausewitz*, s. 12.

35 Kitap I, Bölüm 1.

Bu kavramın karşısında tarihi bağlam içinde yer alan “Gerçek Savaş” kavramı vardır. Her “Gerçek Savaş” sınırsız şiddete doğru tırmanma eğilimi gösterir, fakat hiçbir zaman “Mutlak Savaş”³⁶ erişemez, aynen “Ebedi Barış”a ulaşamadığı gibi.³⁷

İdeaların, Kant’ın deyişiyle *noumena*, düzeyinden olguların dünyasına indiğimiz zaman işin rengi değişir. “Gerçek Savaş,” mutlak alana göre, bir bakıma daha az, bir bakıma da daha fazla bir şeyi ifade eder.³⁸ Daha azdır, çünkü hiçbir zaman sınırsız, mutlak şiddete ulaşamaz. Öte yandan “Gerçek Savaş,” mutlak olana, salt şiddete, oranla daha fazla bir anlam taşır, çünkü hem bireysel hem de toplumsal dünyaya aittir, yani tarihsel bir olgudur. Aşırılıklara tırmanma, tarihsel bağlam içinde değişikliklere uğrayarak münferit bir süreç haline gelir. Artık tırmanmanın mantığına göre değil, fakat ihtimal hesaplarına göre sürdürülen bir karşılıklı eylem niteliğine bürünür.

Aşırılıklara tırmanmayı engelleyerek savaşın mutlak şekline erişmesini önleyen etkenlerin tümüne Clausewitz, “sürtünme” (*friction*) adını verir.³⁹ Savaş sırasında pek çok güçlük ortaya çıkar ve bunlar tesadüflerle etkileşim içine girerek önceden tahmin edilemeyen olaylar yaratır. Sürtünme sebepleri saymakla bitmez. Her tarihsel dönemde yeni etkenler söz konusu olabilir. Savaş sırasında büyük boyutlara erişen korku ve kararsızlıklar önemli bir etkendir. Gerçeğe nüfuz etmenin zorluğu başka bir etken oluşturur. Savaş faaliyetinin hem maddeye hem de maddeye hayatiyet veren manevi güçlere karşı yöneltilmesi ve ikisini birbirinden ayırmanın imkansızlığı, gerçeğe nüfuz etmeyi bir kat daha zorlaştırır.⁴⁰ Aşırılıklara tırmanmayı kesintiye uğratan başka bir etken, savunmanın taarruza üstünlüğünden kaynaklanır. Ülkesi istilaya uğrayan tarafın kendi halkının desteğinden yararlanması, muharebe alanının tayininde savunma durumundaki tarafın daha etkili olabilmesi ve taarruz eden tarafın genellikle daha çabuk yıpranması gibi husus-

³⁶ Kitap VIII, Bölüm 2.

³⁷ Bazı yazarlar, bu yaklaşımın Kant’ın “kendinde şey”ini (*das Ding an Sich*) hatırlattığını belirtiyorlar. “Bilinçten bağımsız olarak kendi başına var olan, deneyin ötesinde bulunan şey.” Bkz. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1998, s. 115. Benzetme için bkz. Bernard Brodie, “A Guide to the Reading of On War”, Howard ve Paret, *On War*, s. 643; ve Paret, *Clausewitz and the State*, s. 358. Beatrice Heuser, “mutlak savaş” terimini ilk olarak Fichte’nin (1762-1814) kullandığını ve Clausewitz’in Fichte ile yazıştığını belirtiyor. Bkz. Heuser, *Reading Clausewitz* s. 26.

³⁸ Paret, *Clausewitz and the State*, s. 368.

³⁹ Kitap I, Bölüm 7.

⁴⁰ Kitap II, Bölüm 2.

lar, savunmaya taktik düzeyde olmasa bile, stratejik düzeyde üstünlük sağlar. Ayrıca, savaş saikinin zayıflığı ve siyasi amaçların sınırlılığı, aşırılıklara tırmanmayı durduran başka bir etken olarak araya girer. "Savaşın ilk saiki olan siyasi amaç, hem askeri hareketin hedefini, hem de bunun için gerekli çabaların ölçüsünü tayin edecektir."⁴¹ Tüm yukarıda saydıklarımın yanında, daha pek çok etken sürünmeye sebep olabilir. Mesela topografya, ilgili ülkelerin kamuoyları, teknoloji, iklim şartları, askerlerin eğitim düzeyi gibi pek çok etken...

Savaş, birdenbire patlak veren, tarihten soyutlanmış bir olay değildir. Siyasi ve toplumsal bir olaydır. Daha geniş bir bütünlüğün, ulusal ve uluslararası hayatın içinde yer alır.⁴²

Savaş bağımsız bir olgu (fenomen-görüngü) değil, fakat siyasetin başka araçlarla devamıdır. Onun için her stratejik planın ana hatları nitelik itibarıyla büyük ölçüde siyasidir ve o siyasi nitelik, stratejik plan hareketin ve devletin tümünü kapsadıkça artar. Bir savaş planı, doğrudan doğruya çatışan devletlerin siyasi şartlarından ve onların üçüncü devletlerle ilişkilerinden ortaya çıkar.⁴³

Savaşların karmaşıklığını ve her savaşın kendine özgü niteliklerinin olduğunu belirttikten sonra, Clausewitz, savaşların analizini kolaylaştırmak için üç unsurlu bir teorik çerçeve sunar. Birinci Kitabın 28nci alt-bölümünde, savaşların nitelik değiştirdiğini hatırlatarak işe başlar:⁴⁴ "Savaş, gördüğümüz gibi, her somut olayda niteliği bir ölçüde değişen sahici bir bukalemun olmakla kalmayıp, aynı zamanda, bir bütün olarak bakıldığında, belirgin eğilimleri bakımından üç yanlı şaşırtıcı bir olaydır."⁴⁵ Savaşlar, kendilerini doğuran etken ve şartların niteliğine göre çok değişik biçimlere bürünür. Savaşlar, tarihi dönemlere göre değiştiği gibi, aynı tarihi dönem içinde konjonktürden konjonktüre de değişir. Değişir, fakat değiştikçe aynı şeydir,⁴⁶ çünkü Clausewitz'in sözünü ettiği üç temel unsur, yoğunlukları ve aralarındaki ilişkiler ne olursa olsun, her savaş olayında mevcuttur.

41 Kitap I, Bölüm 1, s. 44. Ayrıca, Kitap VI, "Savunma". Bu bölüm Şiar Yalçın'ın tercümesinde yoktur. Onun için, bkz. Clausewitz, *On War*, Howard ve Paret edisyonu, s. 357-522.

42 Kitap I, Bölüm 1.

43 Clausewitz'den von Roeder'e 23 Aralık 1827 tarihli mektup. Atıf için bkz. Paret, "The Genesis of On War", s. 7.

44 Kitap I, Bölüm 1 (28). Ayrıca bkz. Michael I. Handel, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Londra, Routledge, 2001, s. 102.

45 Kitap I, Bölüm 1 (28).

46 Aron, *Penser la guerre*, s. 184-185.

Söz konusu üç temel unsur *Savaş Üzerine*'nin 28nci alt-bölümünde şöyle tanımlanır.

Bir yanda, (savaşın) niteliğinin özünü teşkil eden şiddet, doğal ve kör bir içgüdü sayılması gereken kin ve nefret; öte yanda, savaş ruhunun özgür bir faaliyeti haline getiren ihtimal hesapları ve tesadüfler; son olarak da, savaş salt akla bağlayan bağımlı bir politik araç kimliği... Bu üç cephenin birincisi daha çok milleti, ikincisi daha çok komutanı ve ordusunu, üçüncüsü daha çok hükümeti ilgilendirir.⁴⁷

Bu üç unsur arasındaki ilişkiler, ordu-halk ilişkisinin niteliğine, teşkilatlanmaya ve siyasi birimlerin niteliğine ve uluslararası şartlara ve daha pek çok etkene göre değişir. Clausewitz, söz konusu üç unsuru göz önünde tutarak, Orta Çağ savaşları, condottieri (ücretli askerler) dönemi savaşları, Westphalia Barışı ile kurulan klasik Avrupa sistemi içindeki savaşlar ve Napoleon dönemi savaşları arasında ilgi çekici karşılaştırmalar yapar.⁴⁸ Aynı şekilde, çağımızın koşulları da savaşlara yeni biçimler vermektedir. Mesela, günümüzün tipik çatışmaları olan gayrinizami savaşlarda ve terörizmle mücadelede, taraflardan en azından biri devlet olmayan bir birimdir. Sivil halk, çatışmaların tam ortasındadır ve doğrudan doğruya etkilenir. Savaşın ağırlık merkezi daha çok sivil halkla bağlantılıdır. Devlet olmayan birimlerin teşkilatlanmaları ve karar verme süreçleri devletlerinkinden çok değişiktir. Cephe kavramı konvansiyonel savaşlara oranla bambaşka bir şekil almıştır. Bu yeni şartlar üçlü analizin unsurları arasındaki ilişkileri, hiç şüphe yok ki, etkilemektedir; fakat üç unsurun mevcudiyeti her savaşta olduğu gibi, zamanımızda da devam etmektedir.

“Ebedi Barış”tan “Gerçek Savaş”lara

Uluslararası İlişkiler teorisi Kantçı felsefeden epeyce etkilenmiştir. Kant'ın “cumhuriyetçi” ve “cumhuriyetçi olmayan” devletler ayrımı, “demokratik/liberal” ve “demokratik/liberal olmayan” kisvesine bürünerek “Demokratik Barış” teorisinin temelini teşkil etmiştir. Bu teori, Michael Doyle'un çalışmalarında ifadesini bulduğu kadıyla söz konusu Kantçı ayrımı oldukça mutedil bir şekilde kullanmıştır. Doyle, demokratik liberal devletlere, diğerlerinin rejimlerini kuvvet kullanarak değiştirmeleri yolunda herhangi bir tavsiyede ya da telkinde bulunmaz. Demokratik/liberal devletlerin

47 Kitap I, Bölüm 1 (28).

48 Kitap VIII, Bölüm 3 (B).

genellikle kendi aralarında savaşmadıklarını bir hipotez olarak kabul edip ampirik araştırmayla doğrulamaya çalışır. Kant'dan bu şekilde yararlanmak, Frankfurt Okulunun ya da Zizek'in eleştirilerine hedef olan Kantçılıktan epeyce farklıdır. Oysa, "Demokratik Barış" yaklaşımı Yeni Muhafazakar politikalarda farklı bir biçimde anlaşılmış ve "rejim değiştirme" amacı güden askeri müdahalelerin meşrulaştırma aracı haline gelmiştir. "Otoriter rejimleri zor kullanarak da olsa demokratikleştirmek ve liberalleştirmek bölgesel ve küresel barışa katkı sağlar" anlayışı öne çıkmıştır. Başkan Bush'un Yönetimi Afganistan ve Irak'a müdahale ederken bu anlayışı benimsemiştir. Avrupa Birliği de, gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerinin yoğunlaşmasını, ekonomik reform, hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme şartlarına bağlamayı bir dış politika ilkesi olarak kabul etme eğilimi içindedir (*conditionality*).

John MacMillan, Kant'ın ayırıcı yorum ve uygulamalara yol açacak şekilde anlaşılmasını eleştirmektedir. Yazar, üç noktada görüşlerini belirtmektedir. Birincisi, Kant, ona göre "demokratik/liberal olan ile demokratik/liberal olmayan" arasında, eleştirildiği kadar kesin bir ayırım yapmamaktadır. İkincisi, "cumhuriyetçiler" ile "cumhuriyetçi olmayanlar" arasındaki ayırım sadece bir derece meselesidir, esasla ilgili bir sorun değildir. Üçüncüsü, Kant'ın vizyonuna göre, "Devletler Konfederasyonu" cumhuriyetleri olduğu kadar, cumhuriyet olmayan rejimleri de kapsamaktadır.⁴⁹ Başlangıcından bu yana Demokratik Barış teorisi, bünyesine yeni unsurlar katarak daha açıklayıcı bir özellik kazanmıştır. Devletleri "barışçı" yapan demokratik rejimin yanında, ticaret ve sanayileşme sonucunda ülke halklarının zenginleşmesi de önemli unsurlar olarak vurgulanmıştır. Ayrıca, demokrasiye yeni geçen ülkeler ile demokratik/liberal rejimi gelişmiş olan ülkeler arasında da ayırım yapılarak, birincilerde milliyetçiliğin yükseldiği ve savaş eğiliminin arttığı gözlemlenmiştir.⁵⁰ Bu yeni çalışmalar Kantçı yaklaşımı daha da geliştirmiş, daha tarafsız ve açıklayıcı bir bakış açısına yaklaştırmıştır.

Öte yandan, Kant'ın devletler arasında iki önemli ayırım yaptığını da tekrar vurgulamamız gerekir. Kant, hükümet şekilleri (rejimler) arasında "cumhuriyet" ve "cumhuriyet olmayan" diye bir ayırım yapar. Belki bundan da önemlisi, *Ahlakın Metafiziği* başlık-

49 John MacMillan, "Immanuel Kant and the Democratic Peace", B. Jahn (der.), *Classical Theory in International Relations*, s. 52-73.

50 Söz konusu araştırmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için, bkz. Azar Gat, *War in Human Civilization*, Oxford, Oxford University Press, 2006, s. 574-637.

lı çalışmasında “adil olan ve olmayan” ayırımını yapar ki, bu ayırım değişik yorumlarda kolayca “iyi ve kötü” değerlendirmelerine kadar gitmiştir. Ancak Kant, “adil olmayan düşman”ı tanımlarken referans noktası olarak, rejimi veya hükümet şeklini değil, barışı bozucu davranışları ve beyanları öne çıkarmıştır.⁵¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi, böyle ayırımlar savaşların tırmanmasını kolaylaştırıcı bir etken olabilir. Ancak Kant “adil olmayan düşman”a karşı mücadeleye sınırlar koymuştur. Mücadelenin amacı o devleti ortadan kaldırmak, ya da o ülkenin halkının haklarını gasp etmek değildir. Amaç, “adil olmayan devleti” tehlikesiz ve barışsever hale getirmekle sınırlı kalmalıdır.⁵²

Hangi yorumunu kabul edersek edelim, son tahlilde, Kantçı felsefe ile güvenlik ikilemini çözmek mümkün değildir. Zaten Filozofumuzun kendisi “Ebedi Barış” yolunu kapatmış bulunmaktadır. “Ebedi Barış,” idealar (*noumena*) dünyasına aittir. Ancak buna rağmen, o yol kapalı değilmiş gibi davranmak bir ahlaki yükümlülüktür. İnsanlar “aydınlandıkça,” ticari ilişkiler yoğunlaştıkça ve uluslararası teşkilatlanma geliştikçe, barış ortamı yerleşecektir. Fakat bütün bunların yapılması tabiat halinin ötesine geçmemizi sağlamayacaktır. Aynen zamanımızda olduğu gibi, savaşlar tamamen ortadan kalkmayacağına göre, onları da barış için kullanmak gerekecektir. Yeni kanlı bir yüzyıla zaten bunları da yaparak girmedik mi” Soğuk Savaştan sonra, uluslararası sistem yeni ayrışmalara sahne olmuyor mu” Buna rağmen, savaşları sınırlama ve işbirliği çabaları devam etmiyor mu”

Clausewitz’in büyük eseri *Savaş Üzerine*, Kant’ın felsefesi gibi, çeşitli şekillerde yorumlanmış ve çoğu zaman yüzeysel bir biçimde okunmuştur.⁵³ Kendi savaş teorisini geliştirirken Clausewitz değişik bilim dallarından ve yaklaşımlardan yararlanmışır. *Savaş Üzerine*, bir askeri strateji ve taktik kitabı olmaktan çok, felsefi ve epistemolojik tarafları ağır basan eklektik bir Uluslararası İlişkiler çalışmasıdır. Savaş hakkındaki kapsamlı bir incelemenin böyle yapılmış olması tabiidir çünkü savaş, uluslararası ilişkiler bütünlüğünün içinde yer alan çok yönlü ve karmaşık bir olaydır. Pierre Naville’in *Savaş Üzerine*’nin Fransızca baskısının önsözünde yazdığı gibi, “eğer Clausewitz bugün hala savaş olayının en büyük dü-

⁵¹ MacMillan, “Immanuel Kant and the Democratic Peace”, s. 65-66.

⁵² Kant, “The Metaphysics of Morals”, s. 170.

⁵³ Clausewitz’in 19. ve 20. yüzyıllarda Alman generalleri tarafından nasıl yanlış ve abartılı yorumlandığı, hatta tahrif edildiği konusunda, bkz. Heuser, *Reading Clausewitz*, s. 56-71, 116-123.

şünürlerinden biri olarak yerini koruyorsa, bunu bir silahlanma, askeri doktrinler ve hatta stratejiler teknisyeni olmaktan çok tüm uzlaşmazlıkların mantıkçısı olmasına borçludur.”⁵⁴

Savaş kavramına ya da olgusuna Clausewitz açısından baktığımız zaman, ne dağınıklık ve belirsizlikler içinde kayıp olur, ne de bilimsel açıklamalar ve şaşmaz davranış ilkelerinin verdiği rahatlık içinde sonu hayal kırıklığı olan bir iyimserliğe kapılırız. Biliriz ki, savaş teorisi, tıpkı uluslararası politika gibi canlı ve manevi güçlerle uğraşır; bu itibarla, hiçbir zaman mutlak ve kesin olana ulaşamaz. Teorinin görevi, tarihi bağlam içinde yer alan olayların özünü kavramaya çalışmak, bu olayların arkasındaki evrensel yapıya ulaşmaktır. Fenomenin anlamı, ancak bu öz kavrandıktan sonra, zaman ve mekan ile sınırlı dünyalara, bireysel ve toplumsal dünyalara inilerek ortaya çıkacaktır.

Stratejik harita, sadece coğrafi alanı ifade etmez. Stratejik mekan, coğrafi verilerin ve askeri imkanların toplamından ibaret değildir, kavramsal olarak onlardan önce mevcuttur. Aynı şekilde, savaştaki güç ilişkisi de sadece ampirik bir gerçeklik değildir. Gerçek güçlerin karşılaşmasından önce de düşünülebilir.⁵⁵ Savaş planını yapan kişi sadece görmez, aynı zamanda öngörür. Savaşla ilgili tüm bu kavramlar, aynen barışla ilgili olanlar gibi ampirik gerçeklikten önce de mevcuttur. Stratejik harita ve savaş planı ancak gerçek güçlerin karşılaşmasıyla olgusal bir anlam kazanır.

Kant'ın “Ebedi Barış”ı ve Clausewitz'in “Mutlak Savaş”ı birer ideadır. Her ikisi de, farklı fenomenlere birlik getiren düzenleyici kavramlardır. Sanattaki “mükemmel güzel” fikri gibi, hiçbir zaman ulaşılamayan, fakat zaman zaman yaklaşılan, zaman zaman uzaklaşılan fikirlerdir.⁵⁶ Kant'ın cenneti, Clausewitz'inki kıyameti hatırlatmaktadır. Fakat her iki kavram da ahlakın ve siyasetin gereksizleşmesini, dünyanın anlamsızlaşmasını, yani tarihin sonunu ifade etmektedir.

Ne Kant'ın “Ebedi Barış”ı ne de Clausewitz'in “Mutlak Savaş”ı gerçekleşecek. Onun için elimizde sadece göreceli savaşların ve göreceli barışların diyalektiği kalıyor. Bir yanda, zirveye erişemeyen fakat tırmanma eğilimi gösteren şiddet; öte yanda, ahlaki ve hukuki normlar, kazan-kazan ilişkileri ve belli bir ahlaki mükellefiyeti de telkin eden makuliyet içeren siyaset. Aynı zamanda, makuliyet

⁵⁴ Pierre Naville'in önsözü için bkz. Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, s. 328.

⁵⁵ Andre Glucksmann, *Le discours de la Guerre*, Paris, Bernard Grasset, 1979, s. 117-121.

⁵⁶ Rothfels, “Clausewitz”, s. 102.

içeren siyasetin şiddet ile irtibatlandırılması. Bir tarafı olmadan diğer tarafı olmayan uluslararası ilişkiler. Başka bir deyişle, güvenlik ikilemini yöneterek yaşamayı öğrenmek: Kant ve Clausewitz'ın son tahlilde vardıkları ortak nokta...

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1998.
- Arendt, Hannah, "Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar", çev. Y. Tezgiden, *Cogito*, No 41-42, Kış 2005.
- Aron, Raymond, *Penser la guerre, Clausewitz (L'âge européen)*, Paris, Gallimard, 1976.
- Brodie, Bernard, "A Guide to the Reading of On War", Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (der. ve çev.), Princeton, N.J., Princeton University Press, 1976.
- Clausewitz, Carl von, *Savaş Üzerine*, çev. Ş. Yalçın, İstanbul, Spartaküs Yayınları, 1997, Kitap II, Bölüm 2.
- Doyle, Michael W., *Ways of War and Peace*, New York, W.W. Norton, 1997.
- Earle, Edward Mead (der.) *Makers of Modern Strategy*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1941 (ikinci baskı 1973).
- Gat, Azar, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, Oxford, Oxford University Press, 1989.
- _____, *War in Human Civilization*, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- Glucksmann, Andre, *Le discours de la Guerre*, Paris, Bernard Grasset, 1979.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1967.
- Habermas, Jürgen, "İki Yüzyıl Sonrasında Geriye Bakışın Kazanımlarıyla Kant'ın Ebedi Barış İdesi", çev. A. Çakal, *Cogito*, No 41-42, Kış 2005.
- Handel, Michael I., *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Londra, Routledge, 2001.
- Hasner, Pierre, "Immanuel Kant", Leo Strauss ve Joseph Cropsey (der), *History of Political Philosophy*, Chicago, University of Chicago Press, 1987.
- Heuser, Beatrice, *Reading Clausewitz*, Londra, Pimlico, 2002.
- Jahn, Beate, "Classical Theory and International Relations in Context", Beate Jahn (der.), *Classical Theory in International Relations*, Cambridge University Press, 2006.

Kant, Immanuel, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Y. Abadan ve S. L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.

_____, *Political Writings*, "The Metaphysics of Morals", Hans Reiss ve H.B. Nisbet (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

Karaosmanoğlu, Ali L., "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", *Prof.Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.

MacMillan, John, "Immanuel Kant and the Democratic Peace", B. Jahn (der.), *Classical Theory in International Relations*.

Paret, Peter, *Clausewitz and the State*, Oxford, Oxford University Press, 1976.

_____, "The Genesis of *On War*", Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (der. ve çev.), Princeton, N.J., Princeton University Press, 1976.

Recki, Birgit, "Kant ve Aydınlanma", çev. H. Çörekçiöğlu, *Cogito*, No 41-42, 2005.

Schmitt, Carl, *The Concept of the Political*, Chicago, University of Chicago Press, 1996.

Skirbekk, Gunnar ve Nils Gilje, *Felsefe Tarihi*, çev. E. Akbaş ve Ş. Mutlu, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1999.

Yıldırım, Erdoğan, "Kahçı Barış Özlemi Üzerine", *Immanuel Kant*, Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Vadi Yayınları, 2006.

Zizek, Slavoj, "Kant ile Sade: İdeal Çift", çev. A. Kaftan, *Cogito*, No 41-42, Kış 2005.

Summary

Kant and Clausewitz, the two great thinkers of peace and war, thought and wrote in a turbulent period of Europe. Political and intellectual life was undergoing a radical transformation brought about by the French Revolution on the one hand and a philosophical debate between the Enlightenment and the Counter-Enlightenment, on the other. These two thinkers continue to inspire contemporary international relations and are regarded as the classical representatives of the two opposing schools of thought in the discipline. Kant is a source of inspiration for liberals and Clausewitz for realists. Nowadays, the latter is also being cited by the postmodern texts of international relations. However, they have often been subject to superficial interpretations. The main argument of this article is that they were influenced by the political and intellectual movements of their time in similar ways. They had a significant area of shared reasoning and conceptualizations. They both developed their ideas in a similar epistemological framework.

Kant's "Perpetual Peace" and Clausewitz's "Absolute War" are unattainable ideas. They are abstractions which make theorising possible. Like Hobbes, Kant defines the "State of Nature" as a "State of War" in which nations are in conflictual and cooperative relations with each other. Clausewitz's concept of "Real War" represents the wars that take place in the state of nature. They are the wars that are waged in specific historical situations. "Perpetual Peace" and "Absolute War" belong, in Kantian terms, to the world of *noumena* whereas the "State of Nature," in contemporary international relations terminology, the "Anarchic Society" and the "Real War" belong to the world of phenomena. Although "Perpetual Peace" is a target unachievable, nations have a moral obligation to make every effort to achieve it as if it is attainable. Every nation "should act as judge of its own cause just it would do in a state of nature." However, those "whose publicly expressed will, whether expressed in word or in deed, display a maxim which would make peace among nations impossible" are "unjust enemies" (Kant, *The Metaphysics of Morals*, parag. 60).

Kant's argument may be summarised as follows (P. Hassner, *Immanuel Kant*, p. 609):

"Perpetual Peace" depends on a radical transformation of human affairs. This requires the constitution of a universal civil (read as liberal and democratic) legal order. Only in this way can eternal security may be established.

This goal, however, is unattainable. Therefore, the idea of a "Congress of States" (federation) should be accepted instead.

Since the unattainability of a universal civil order has not been proved, and morality requires "Perpetual Peace," we should nevertheless adopt the idea of "Perpetual Peace" as a "goal to be forever approached through perpetual progress."

According to Clausewitz, every war tends to escalate to absolute violence. "Absolute War", albeit philosophically valid, is also an abstraction. In the real world, politics and many other factors that Clausewitz calls "friction", introduce themselves in the act of war and reduce the absolute violence to the modified forms it assumes in history (P. Paret, "The Genesis of *On War*", p. 21).

In Clausewitz and Kant, we observe a philosophical attempt to reconcile the ideal with the real. In the final analysis, both thinkers meet in this effort of reconciliation through the possibility of reasonable politics suggesting, *inter alia*, a moral obligation to limit violence – in Kant, through perpetual progress to the unattainable eternal peace; in Clausewitz, through "friction" which includes politics as well as other tangible and intangible factors. In terms of contemporary international relations, the reasoning of the two partners leads us to a political process which can be defined as the management of the "security dilemma."